

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

Erik CLAESSEN, Jean-François GENNOTTE, Denis SERVAIS en Luc SIMOEN

Samen vormen deze officieren het team CaMo (Capacité Motorisée). CaMo bereidt de wederuitrusting voor van de interwapen-gemotoriseerde capaciteit, actueel uitgerust met voertuigen type Piranha en Dingo. De wederuitrusting zal gebeuren in het kader van een internationale capacitaire verankering om zo op actieve wijze een meer Europese defensie na te streven.

Comment définir les futures capacités terrestres de la Défense ? Quels critères de choix faut-il privilégier ? Comment pérenniser la pertinence et l'efficacité de ces capacités en opérations ? Dans cet article, les auteurs donnent une réponse à ces questions cruciales et mettent en évidence les avantages opérationnels, techniques et financiers liés à ces choix stratégiques.

Het tweede principe van de strategische visie voorziet in de multilaterale verankering van een Belgische defensie die solidair met onze bondgenoten veiligheid genereert. België zal actief een meer Europese defensie nastreven door een capacitaire verankering, waarbij zo veel mogelijk onze Belgische capaciteiten afgestemd worden op die van de strategische partnerlanden. Dit artikel legt uit hoe deze politieke keuze zich in de realiteit vertaalt voor de interwapen-gemotoriseerde capaciteit van de Landcomponent. Verder verduidelijkt het artikel de operationele, technische en financiële voordelen die daaruit voortvloeien. Deze voordelen komen uiteraard niet vanzelf, maar vereisen weloverwogen keuzes betreffende de inrichting en ondersteuning van onze capaciteiten. In het licht van de snelle technologische ontwikkeling van wapensystemen enerzijds en de afnemende aantallen en moeilijker aan te werven technici binnen Defensie anderzijds, staan de nationale inrichting en ondersteuning van een specifiek Belgische capaciteit minder en minder in verhouding tot de omvang van de operationele capaciteit zelf. Hierdoor is het noodzakelijk om af te stappen van de overtuiging dat een militaire capaciteit ook autonoom nationaal ingericht en ondersteund moet worden. De strategische visie kiest duidelijk voor een doorgedreven integratie van onze capaciteiten met die van strategische partnerlanden. Dit hoeft daarom geen probleem te zijn. De toename van

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

het Belgische handelingsvermogen is immers belangrijker dan het verlies aan nationale autonomie door het gezamenlijk inrichten van de capacitaire ontwikkelingslijnen. Het is inderdaad beter om een klein leger te zijn binnen een gestroomlijnd strategisch partnerschap dan een minuscuul leger met de staf-, steun- en paraatstellungsstructuren van een middelgrote krijgsmacht.

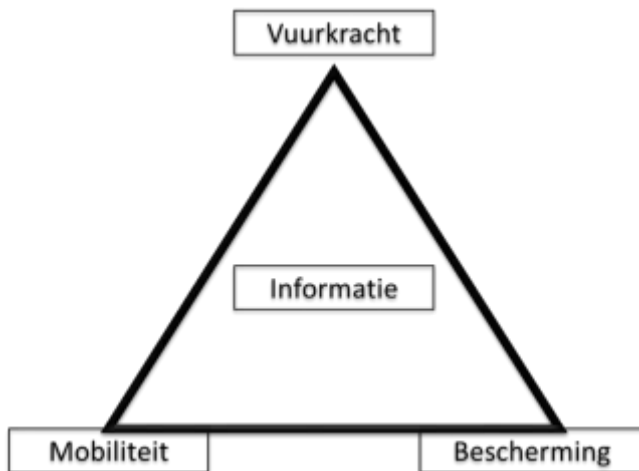
© BE Defence / Malek Azoug

De Franse ministre des Armées en de Belgische minister van Defensie ondertekenden de intentieverklaring op 29 juni 2017

DE IJZEREN DRIEHOEK

Bij het omzetten van voornoemde keuzes in de realiteit blijft het garanderen van de relevantie en de effectiviteit van de landstrijdkrachten natuurlijk primordiaal. Gemotoriseerde landstrijdkrachten gebruiken gepantserde voertuigen voor hun inzet. Talrijke parameters beïnvloeden het ontwerp van gevechtsvoertuigen. De belangrijkste zijn vuurkracht, mobiliteit, bescherming en informatie. Daarbij moet worden opgemerkt dat de factoren vuurkracht, mobiliteit en bescherming met elkaar verbonden zijn. De nadruk op de ene parameter gaat ten koste van de prestaties met betrekking tot de twee andere parameters. In het jargon heet dit de

“ijzeren driehoek”, die hieronder schematisch wordt weergegeven. De parameter “informatie” die in het zwaartepunt van de driehoek vermeld staat, wordt later in het artikel toegelicht.

Wat men ook moge beweren, in de wereld van de landsystemen bestaat er geen combinatie van vuurkracht, mobiliteit en bescherming die in alle omstandigheden ideaal is. Daarom moet de combinatie het resultaat zijn van een keuze die coherent is met de algemene strategische situatie en met de doctrinaire visie op het gebruik van de militaire capaciteit.

Tijdens de Koude Oorlog, bijvoorbeeld, waren rupsvoertuigen door hun hoge tactische mobiliteit, hun hoge bescherming tegen direct en indirect vuur en hun zware bewapening bij uitstek geschikt om te opereren in de rollende heuvels van de West-Europese vlakte. De keerzijde van de medaille was hun gebrek aan strategische en operationele mobiliteit, de lage bescherming tegen mijnen en de omvang van de vereiste logistieke infrastructuur. In Europa waren deze problemen beheersbaar. De zware rupsvoertuigen konden naar het operatietoneel gebracht worden via het fijnmazige spoorwegnet. Hun hoge brandstofverbruik kon gedekt worden door aanvoer via het NAVO-pijplijnsysteem en de zware munitie werd dan weer aangevoerd door lange colonnes niet-gepantserde vrachtwagens in het relatief veilige gebied achter het front.

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

Strategische situaties veranderen echter voortdurend. De huidige regering heeft hierin duidelijke keuzes gemaakt. “Voor de duur van de strategische visie focussen we dus prioritair op flexibel inzetbare landstrijdkrachten voor het verzekeren van stabiliteit en veiligheid in de zuidelijke Europese periferie (Noord-Afrika, Sahel, Midden-Oosten), en secundair voor noodzakelijke wereldwijde tussenkomsten in hetzelfde kader van crisismanagement. De gemotoriseerde landstrijdkrachten zullen ook bijkomend kunnen ingezet worden in het kader van snelle interventies tegen hybride dreigingen, en op deze wijze ook de collectieve defensie in het kader van de NAVO ondersteunen.”¹ Deze keuzes zijn niet enkel duidelijk, ze bepalen ook de kenmerken van de te verwerven gevechtsvoertuigen. Deze moeten bescherming en ontplooibaarheid voorstellen, eventueel ten koste van andere kenmerken.

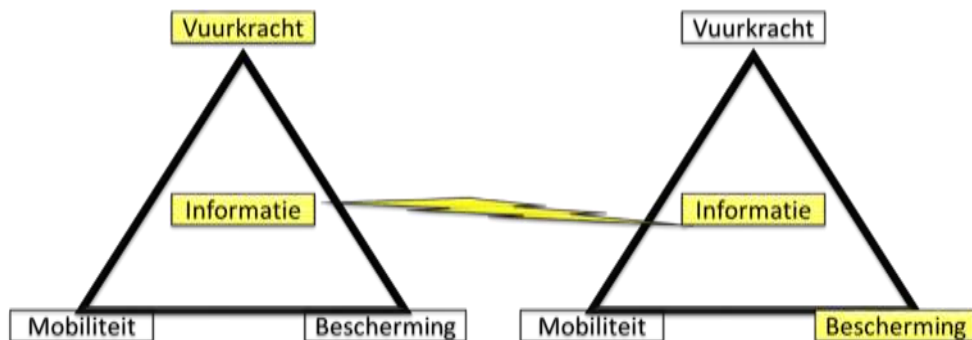
Op het vlak van bescherming is het zo dat we in crisismanagementsituaties de bescherming tegen mijnen en geïmproviseerde explosieven niet meer kunnen negeren. Zij vormen immers de grootste dreiging in dit type operaties. Hetzelfde geldt voor hybride dreigingen die momenteel in het oosten de kop opsteken. In het conflict in Oost-Oekraïne zien we trouwens een hernieuwde focus op het gebruik van artillerie. Bovendien geldt de dreiging overal. Er bestaat geen veilig achtergebied meer. De optimalisatie naar bescherming moet dus gelden in alle domeinen (mijnen, direct vuur, indirect vuur) en voor alle types eenheden (ook die voor combat support en combat service support). Dit kan ook tot stand komen door het toevoegen van beschermingskits wanneer het nodig is.

De optimalisatie naar ontplooibaarheid ligt ook voor de hand. Sinds het einde van de vorige eeuw is de oostgrens van de NAVO beduidend opgeschoven. Ook de zuidelijke Europese periferie ligt op grote afstand van Brussel. Elke operatie – of het nu gaat over crisismanagement of collectieve verdediging – vergt dus een ontplooiing vele duizenden kilometers ver, wat een optimalisatie in dit domein vereist. Die optimalisatie heeft ook als gevolg dat de voertuigen een hoge mobiliteit in het inzetgebied zullen hebben (operationele mobiliteit). Dat is van groot belang in de zuidelijke Europese periferie. In dat operatietoneel is het vooral van belang snel grote afstanden te kunnen afleggen langs belabberde wegen. Tijdens de recente Franse operaties in Mali in 2013 legden de Franse gevechtsvoertuigen gemiddeld 1000 km per week af. Dat is met rupsvoertuigen onmogelijk.

¹ De strategische visie voor Defensie – 29 juni 2016, p. 49, <https://www.mil.be/sites/mil.be/files/pdf/strategic-vision-belgian-defense-nl.pdf>.

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

Zoals gezegd heeft dit alles een prijs. De wet van de zwaartekracht is nu eenmaal zo dat men niet tegelijkertijd kan optimaliseren naar bescherming, ontplooibaarheid en operationele mobiliteit enerzijds en vuurkracht en tactische mobiliteit anderzijds. Gemotoriseerde eenheden moeten bereiden of uitgestegen (te voet) inzetbaar zijn, waarbij ze hun gepantserde wielvoertuig eerder gebruiken als vervoermiddel of om het gevecht te ondersteunen met de aanwezige boordbewapening. De boordbewapening moet dusdanig gekozen worden dat ze effectief is in het gevecht zonder de voornoemde optimalisatie in het gedrang te brengen. De strategische visie stelt voor om dit te doen door “een stap te zetten naar een meer genetwerkte inzet”.² Het beeld van het gevecht te land als een duel tussen pantsereenheden waarbij de zwaarst beschermde en bewapende aan het langste eind trekt, zal minder en minder gelden in de toekomst. In dit klassieke beeld gebruikt het gevechtsvoertuig de eigen optronica en het eigen vuurleidingssysteem om een zelfgevoonden vijandelijk voertuig met de eigen bewapening onder vuur te nemen. In een meer genetwerkte inzet is het mogelijk om de “ijzeren driehoeken” van de gevechtsvoertuigen aan elkaar te koppelen door het valoriseren van informatie. Daarbij wordt het mogelijk om de bescherming van het voertuig dat een vijandelijk voertuig ontdekt te verhogen – bijvoorbeeld door zich snel terug te trekken en dekking te zoeken – terwijl de nodige informatie om het vijandelijke voertuig onder vuur te nemen automatisch wordt overgemaakt aan een ander bevriend gevechtsvoertuig dat vanuit een veilige positie de bedreiging kan uitschakelen.

² Ibid

WETTELIJKE ASPECTEN

Het is één zaak om de kenmerken van gevechtsvoertuigen in een visiedocument te bepalen. Een heel andere zaak is het om deze kenmerken op tijd te verwerven, binnen het voorziene budget, met inachtneming van de wetgeving op de overheidsopdrachten en met de mogelijkheid om te komen tot de beoogde capacitaire verankering. Om dit alles te verwezenlijken plaatst de strategische visie één belangrijk leidmotief voorop: identieke configuratie. “Identiek materieel nastreven biedt immers de beste basis voor diepgaande samenwerking voor alle ondersteunende ontwikkelingslijnen van een militaire capaciteit.” Bovendien geniet dit ook de voorkeur van de Europese Commissie. In het kader van artikel 13(f) van richtlijn 2009/81/EC opent de Commissie de mogelijkheid om contracten in het kader van defensie en veiligheid af te sluiten van regering tot regering (government-to-government, of G2G) indien het de bedoeling van beide regeringen is tot een verankering, tot een volledige interoperabiliteit te komen. “G2G [kan] ook de meest gepaste — of zelfs enige — aankoopmogelijkheid zijn om te voldoen aan specifieke militaire behoeften die noodzakelijk zijn om de interoperabiliteit of het “operationele voordeel” van de strijdkrachten van de lidstaten te waarborgen.”³ In die omstandigheden komt de modernisering van de Belgische gemotoriseerde landstrijdkrachten in eerste instantie neer op een zoektocht naar een geschikte strategische partner.

Voor deze keuze werd de informatie uit de prospectie getoetst aan een aantal criteria zoals geografische nabijheid, evenwicht tussen de partners, afstelling van de timings van de wederuitrustingsprogramma’s en strategische oriëntatie. Geografische nabijheid is voor het samen inrichten van de capacitaire ontwikkelingslijnen “opleiding”, “organisatie”, “training”, “materieelbeheer en -onderhoud” en “infrastructuur” zeer belangrijk. Het is ook de bedoeling een evenwichtig partnerschap na te streven. Indien de voordelen van de samenwerking voor de verschillende partnerlanden te veel verschillen, kan dit leiden tot een afhankelijkheidsrelatie in plaats van een partnerschap. Ook de afstelling van de timings is cruciaal opdat het partnerschap tijdens een zo groot mogelijk deel van de levenscyclus voordeel zou opleveren. Verder dient ook rekening gehouden te worden met de strategische oriëntatie (naar de zuidelijke Europese periferie) van de landstrijdkrachten in het partnerland, zodat er in de toekomst maximaal opportuniteiten zijn voor gezamenlijke inzet, waarbij dan

³ Bericht van de Commissie C 450/1, Richtsnoeren inzake de gunning door regeringen aan regeringen van opdrachten op defensie- en veiligheidsgebied (artikel 13, onder f), van Richtlijn 2009/81/EG) van 30 november 2016

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

gemeenschappelijke ondersteuning mogelijk zal zijn van de identieke systemen. Wat betreft het samenwerkingsmodel kiest de strategische visie voor diepgaande coöperatie in alle ondersteunende ontwikkelingslijnen van de gemotoriseerde capaciteit. Voor de ontwikkelingslijnen “training”, “vorming”, “leiderschap” en “doctrine” is het van belang dat het partnerland een vergelijkbaar gebruikskoncept van de capaciteit hanteert. Verder is het van belang dat de beoogde capacitaire verankering tot stand kan komen binnen de krijtlijnen – en met name het budget – van de strategische visie.

Op basis van een vergelijking aan de hand van de hierboven beschreven criteria stemde de ministerraad in juni 2017 in met het voeren van intensieve en gedetailleerde onderhandelingen met de Franse direction générale de l’Armement (DGA) en de État-major de l’Armée de Terre (EMAT) om te komen tot een gebalanceerd, nauw partnerschap tussen België en Frankrijk. Deze onderhandelingen zijn op dit moment nog gaande. Dit artikel zal daarom niet op de lopende procedures ingaan. Op het internationale toneel kreeg dit akkoord wel zichtbaarheid met de ondertekening van een intentieverklaring door de Belgische minister van Defensie en de Franse ministre des Armées. Het beoogde partnerschap omvat niet enkel de aankoop van de Griffon- en Jaguar-voertuigen, maar ook het uitwerken van een capaciteitsontwikkelingsplan dat de samenwerking in alle ontwikkelingslijnen tussen de Belgische Landcomponent en de Franse Armée de Terre moet concretiseren.

Een Griffon op weg naar het 14 julidefilé te Parijs

OPERATIONELE, TECHNISCHE EN FINANCIËLE VOORDELEN

Zoals gezegd vormt het partnerschap geen doel op zich, maar is het een middel om operationele, technische en financiële voordelen te genereren.

Vanuit militair-operationeel standpunt is het wenselijk om een nauw partnerschap aan te gaan met Frankrijk voor de verwerving en de ondersteuning van de toekomstige gevechtsvoertuigen van de gemotoriseerde landstrijdkrachten. Identieke voertuigen bieden de mogelijkheid om de synergiën, en dus de efficiëntie te maximaliseren. Bovendien is een nauw partnerschap, zoals de strategische visie van de minister van Defensie aangeeft, een manier om bottom-up een meer Europese defensie te verwezenlijken, een centraal idee in het Belgische defensiebeleid. Dit verwervingsprogramma kan zo een kentering betekenen voor de landstrijdkrachten op het gebied van internationale verankering. De Belgische landstrijdkrachten worden sinds 2014 paraat gesteld volgens een interwapen-inzetconcept vergelijkbaar met dat van Frankrijk. Indien de Belgische gemotoriseerde capaciteit de periode 2019-2024 samen met het partnerland Frankrijk benut om het personeel (technisch, doctrinair en operationeel) te vormen en te trainen, zal de inzetbaarheid van de opnieuw uitgeruste eenheden zeer kort na de levering van de voertuigen bereikt kunnen worden.

Frankrijk beschikt over geïntegreerde, gemotoriseerde landstrijdkrachten met het volledige spectrum van bewapening voor gevechten te land op wielvoertuigen en gecombineerd met aangepaste specifieke doctrines en concepten. Het basisconcept is het gebruik van interwapen-gemotoriseerde elementen: de groupements tactiques interarmes (GTIA). Frankrijk heeft veel ervaring met de inzet van lichte en mediane eenheden en hun expertise is alom erkend. Het sluit ook zeer dicht aan bij de cultuur en de ambitie van de Belgische landstrijdkrachten, wat onmiskenbaar operationele voordelen met zich meebrengt.

Operaties, zeker deze waaraan België deelneemt, vinden meer en meer plaats in een multinationaal verband. Defensie heeft dus baat bij het intensifiëren van de internationale samenwerking. Op Europees vlak zullen meer gestandaardiseerde gemeenschappelijke aankopen van uitrusting leiden tot een verhoogde interoperabiliteit. Op langere termijn kan dit aanzienlijk bijdragen tot de efficiëntie van de Europese collectieve capaciteit voor de planning, het beheer en het uitvoeren van Europese operaties. Uiteindelijk kan het beschikken over identiek materieel leiden tot de oprichting van gezamenlijke vormings- en opleidingscentra voor de verschillende betrokken naties. Meer bepaald kan de gezamenlijke aankoop van materieel met een internationale partner ook leiden tot een geleidelijke standaardisatie van organisatie en tactische methodes, die de gevechtsgereedheid bij

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

gezamenlijke inzet in crisistijd sterk ten goede komen. De gedeelde eenheid van opvatting over de uitrusting zal ook gemeenschappelijke oefeningen en manoeuvres bevorderen.

Wat betreft de technische voordelen is het zo dat Frankrijk momenteel het enige land is dat via een investering in de gemotoriseerde capaciteit een grote stap vooruitzet op het gebied van de genetwerkte inzet. Het Franse programma is gericht op informatievalorisatie. Hiermee wordt bedoeld dat de operationele effectiviteit van de gevechtseenheden sterk verhoogt door de informatie niet enkel uit te wisselen, maar eveneens door de waarde ervan te vergroten. In de huidige situatie speelt de informatievalorisatie zich vooral af in de hoofden van de commandanten en stafofficieren, wat tijd vergt en tot misverstanden kan leiden. De Griffon- en Jaguar-voertuigen krijgen nieuwe radio's die een fors hogere graad van informatievalorisatie kunnen bereiken. Het volgen van de eigen posities en het inschatten van de vijandelijke posities door de fusie van informatie van alle types sensoren zullen sneller en continu verlopen aangezien communicatie en datatransmissie combineerbaar worden. Verder zullen de voertuiggegevens (brandstofniveau, munitieverbruik, pannes ...) via vetronica automatisch doorgegeven kunnen worden, wat anticipatieve logistieke ondersteuning mogelijk maakt. De communicatiesystemen maken een echt combat collaboratief mogelijk. Indien de sensoren van een voertuig bijvoorbeeld de laser door een vijandelijk vuurleidingssysteem detecteren, zal dit onmiddellijk het rookscherp van dat voertuig activeren. Ook zullen andere voertuigen die zich binnen het schootsveld van de vijand bevinden automatisch een waarschuwing krijgen dat ze dekking moeten zoeken. Verder zal een voertuig dat een vijand kan uitschakelen daarvoor een doelaanduiding ontvangen. Alle systemen zullen op die manier in de grootst mogelijke veiligheid optimaal kunnen opereren. Een bijkomend voordeel is dat het voertuig zijn eigen simulator zal zijn. Terwijl nu tijdens trainingen met echte munitie geschoten wordt op bewegende, kartonnen schijven die slechts een ruwe nabootsing van echte vijandelijke voertuigen zijn, zal het trainingsdoelwit in de Scorpion-voertuigen virtueel – maar met een natuurgetrouwe simulatie van de tegenstander – in het voertuig geprojecteerd kunnen worden, waarna de bemanning met virtuele munitie kan reageren. Hierdoor worden de trainingen zowel realistischer als goedkoper.

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

© Thales

Alle sensoren zijn via de vetronica en de radio's in real time met elkaar verbonden

Het is dus ook van belang te beschikken over gevechtsvoertuigen die een blijvende voorsprong op de gevechtsvoertuigen van eventuele tegenstanders bieden. Het Franse programma streeft naar een voertuigstelsel dat kan meegroeien met nieuwe technologieën. Het kan modulair aangepast worden naargelang de opdracht, gaande van humanitaire opdrachten tot operaties met hoge intensiteit.

De financiële voordelen zijn ook aanzienlijk. Het schaalvoordeel bij internationale deelname zal logischerwijze een kostenbesparende werking gedurende de hele levenscyclus van de voertuigen en bijhorende materieel en uitrusting met zich meebrengen. Samenwerking bij studie, ontwikkeling, productie, onderhoud en instandhouding door evolutieve maintenance zal als voordeel hebben dat meerdere landen de eenmalige kosten zullen kunnen delen. Ook de toepassing van een gemeenschappelijke structuur op het gebied van logistieke

Toekomst van de gemotoriseerde capaciteit

ondersteuning, documentatie en gebruik van reserveonderdelen kan de vermindering van enkele belangrijke kostenfactoren vormen. Algemeen kan gesteld worden dat een vergroting van het aan te kopen pakket betere financiële voorwaarden kan bieden, waardoor de budgettaire inspanning van België kan verminderen. Het Franse voertuigprogramma is ook ontworpen om de effectiviteit van de gemotoriseerde landstrijdkrachten te verhogen door de eenheden uit te rusten met nieuwe wapensystemen aan een prijs die vergelijkbaar is met die van de oude wapensystemen die zij vervangen. Dit is mogelijk doordat het programma er niet naar streeft om de nieuwe wapensystemen op het vlak van elke specificatie (kaliber, dracht, draaicirkel ...) te verbeteren, maar wel om de verhouding tussen effectiviteit en levenscycluskost te optimaliseren. Dit gebeurt aan de hand van doordachte keuzes die, waar mogelijk, gebruikmaken van onderdelen en gehelen (zoals motoren, assen, transmissies) die afkomstig zijn uit burgerbedrijven die actief zijn in de productie van vrachtvoertuigen en burgerlijke genie. Dat drukt de prijs enorm en vermijdt problemen van obsolescentie.

Verder moeten we de realiteit onder ogen durven zien: de Belgische Defensie in de toekomst kan onmogelijk al de hierboven beschreven activiteiten zelf uitvoeren. Niet enkel de schaalgrootte vormt een probleem om op nationaal vlak de capaciteit zelf te ontwikkelen. Tegenwoordig is er geen Belgische industriële basis om het gamma van technieken en productie nodig voor de productie van gevechtsvoertuigen te combineren. Buitenlandse input zal dus steeds noodzakelijk blijken. Bij Defensie zal in de toekomst ook niet de benodigde expertise voorhanden zijn voor engineering en contracting. Ons krimpend personeelsbestand maakt dat er niet meer de nodige aantallen ingenieurs, technische en projectofficieren binnen DGMR aanwezig zullen zijn om een project van een dergelijke omvang en complexiteit te begeleiden. Ook in andere domeinen zoals vorming, training, doctrine en aansturing is de schaalgrootte van de Belgische gemotoriseerde landstrijdkrachten te klein om op een efficiënte manier hun ondersteuning en doorontwikkeling nationaal te verzekeren. Identieke voertuigen bieden de mogelijkheid om de synergiën, en dus de efficiëntie van een partnerschap (ook op financieel gebied) te maximaliseren.

De periode 2025-2030 is ideaal voor de wederuitrusting van de Belgische eenheden. In die periode zal het voorbereidende werk in Frankrijk achter de rug zijn, de voertuigen zullen dan eveneens het initiële productiestadium voorbij zijn en de kinderziektes (aanwezig bij ieder nieuw product) weggewerkt. In het kwalitatieve groeipad van het Franse programma worden de voertuigen, communicatiemiddelen en bewapening getest en gecertificeerd in de periode 2018-2022.

IN CONCLUSIE

Samengevat kan men stellen dat het CaMo-programma niet louter de aankoop is van een klasse gevechtsvoertuigen, maar wel de verwerving van een interwapen-gemotoriseerde capaciteit. Dit betekent concreet dat men zich behalve van het voertuig ook moet verzekeren van toegang tot de operationele gegevens en procedures en tot veel andere aspecten zoals de doctrine, het trainingsconcept, het gebruiksconcept en de logistieke ondersteuning. Deze elementen kunnen niet worden verschaft door de industrie maar wel door een staat. Daarom is een langetermijnverbintenis met een geallieerd land de logica zelf. Een dergelijke overeenkomst waarborgt dat de toekomstige gemotoriseerde capaciteit relevant en effectief zal zijn om solidair met onze bondgenoten veiligheid te genereren. Een dergelijk strategisch partnerschap garandeert ook dat onze gemotoriseerde capaciteit op lange termijn zal kunnen blijven evolueren om uit operationeel oogpunt relevant en effectief te blijven.

Reageren? Réagir?: **BMT-RMB@mil.be**

Trefwoorden: Gemotoriseerde capaciteit, partnerschap, informatievalorisatie

www.irsd.be - www.khid.be - www.rhid.be

Tous droits réservés - Alle rechten voorbehouden